

TARİHÎ SEYRİ İÇİNDE BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN DURUMU VE TÜRKİYE’NİN BÖLGE TÜRKLERİNE YÖNELİK POLİTİKALARI

Meşkure Yılmaz BÖRKLÜ

Selçuk Üniversitesi, Doktora Öğrencisi

ÖZET

1877-78 Osmanlı - Rus Savaşı sonrası imzalanan Berlin Antlaşması ile Osmanlı Tuna Vilayeti topraklarında Bulgaristan Prensiği kurulmuştur. Daha sonra bu prenslik 1885’de Balkan Dağları güneyindeki Doğu Rumeli Vilâyeti’ni ilhak ederek büyümüş ve 1908’de ise krallık ilan ederek bağımsız olmuştur. Bu makale kapsamında Bulgaristan’ın kuruluşundan günümüze bölge Türklerinin genel durumu ve Türkiye’nin Bulgaristan Türkleri politikası incelenmektedir. Önemli tarihi dönemeçler de dikkate alınarak bu inceleme; Osmanlı dönemi, Neuilly Antlaşması sonrası dönem ve 1989 sonrası demokratik dönem olmak üzere üç ana safhaya ayrılmıştır. Osmanlı dönemi; prenslik ve krallık devrelerini kapsarken, Neuilly Antlaşması sonrası dönem; Çiftçi Partisi’nin iktidarda bulunduğu; Faşist, Birinci Sosyalist ve İkinci Sosyalist devreleri şeklinde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Bulgaristan Türkleri, Balkan Türkleri,
Türkiye’nin Bulgaristan Türkleri politikası.

GİRİŞ

XVIII. yy. başlarında Çar Petro, sıcak denizlere ulaşmadan Rusya'nın varlığını sürdürme ve büyümesinin mümkün olamayacağını belirtiyor ve bunu millî bir amaç olarak gelecek kuşaklara gösteriyordu. Bu amacın gerçekleşmesi, Osmanlı Devleti ile yapılacak savaşlara ve kazanılacak topraklara bağlıydı. Çar Petro komutasındaki Rus ordusunun 1711'de Osmanlı ordusu karşısında bozguna uğramasına rağmen 1768 ile 1829 yılları arasında yapılan 6 savaşı da kazanan Ruslar, Kırım, Ukrayna, Kafkasya ve Kuzey Azerbaycanı alarak Balkanlar ve Doğu Anadolu'da karadan ve Karadeniz'de ise, denizden Osmanlı Devleti ile ortak sınıra sahip olmuştu. Aynı dönemde Osmanlı Devleti, bilim ve teknolojide geri kaldığı gibi iç çekişme ve huzursuzluklar, askerî ve idarî kadrolardaki görevlilerin rekabet ve kutuplaşmaları gibi bir çok nedenlerle her geçen gün gerileme ve zayıflama emareleri baş göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu şartlara bir de ağır Rus baskı ve oldukça yıpratıcı savaşlarının eklenmesi ile durum daha da vahimleşmişti.

XIX. yy'da çeşitli Balkan halkları, Rusya'nın kışkırtması ile bazı isyanlara teşebbüs etmişlerdir. Ruslara ağır bir darbe indirmeden Osmanlı Devleti'nin rahat bir nefes alamayacağını gören Reşit Paşa, mahir bir diplomasi ile İngiltere, Fransa ve Sardunya (İtalya) devletleri ile ittifak kurarak Ruslara karşı Kırım Savaşını başlatır (1853). 2.5 yıla yakın süren ve çok kanlı geçen muharebelerden sonra müttefik orduları, Rus birliklerini ağır bir yenilgiye uğratar ve 1856'da Kırım'ı işgal eder (*Yeni Türk Ansiklopedisi*, 1985). Kırım Savaşı sonunda imzalanan Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü teminat altına alınmış, Karadeniz tarafsız bir hale getirilmiş ve bu sularda tersane ve donanma bulundurulması yasaklanmıştır (*Aydın*, 1992). Bu durum, belirli bir süre için de olsa Türkiye'yi rahatlatıyordu.

BULGARİSTAN'IN DOĞUŞU

Diğer Balkan milletleri gibi Bulgarlar da, milliyetçilik duyguları ve Rusya'nın teşvik ve tahrikleri ile XIX. yy'da Osmanlı Devleti'nden ayrılarak

bağımsız bir devlet kurma çabası içine girmişlerdir. Bulgar milliyetçiliği; Fransız ihtilâlinin etkisi, eğitim faaliyetlerinin yaygınlaşması, Bulgar kilisesinin Fener Rum kilisesinden ayrılarak bağımsız olması ve etki alanının da daha sonra kurulacak Bulgaristan coğrafyasını kapsamaması gibi sebeplerle gelişmiştir. Rusya'nın teşvik ve tahrikleri ise, Balkanlarda kurulacak ve Ege Denizinde sınırlanacak bir devlet vasıtası ile sıcak denizlere açılma hesabına dayanmaktadır.

Kırım'da yediği darbe sonrası Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı saldırgan tutumunu bir süre için tehir etmekle birlikte, bir taraftan çeşitli yardım dernekleri vasıtası ile Panslavist bir siyaset güderken, diğer taraftan da Paris Antlaşma hükümlerini değiştirmek için fırsat kollamıştır. Müteakip zaman diliminde Rus teşvik, tahrik ve desteği ile Balkanlarda çeşitli isyan hareketleri görülmüştür. Bu tür hadiseler, Osmanlı Devleti'nin zamanında aldığı çeşitli idarî ve askerî tedbirlerle bastırılmıştır (*Aydın*, 1992; *Ünal*, 1977). Ancak Rusların hasretle beklediği fırsat, Eylül 1870'de Fransa'nın Prusya'ya yenilmesi ile oluşuyordu. Birliğini sağlayan Almanya, Avrupa'daki tüm hesap ve kuvvet dengesini değiştirmektedir. Rusya, Paris Antlaşmasını imzalayan devletlere 31 Ekim 1870'de gönderdiği nota ile, artık Karadeniz tarafsızlık statüsü ile burada tersane ve donanma bulundurma yasağını kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine imzalanan Londra Protokolü ile de, Rus talepleri kabul edilir (*Yeni Türk Ansiklopedisi*, 1985). Akabinde Rusya, Osmanlı tebaası Balkan haklarını silâhlandırma ve kışkırtmayı daha da artırır. Bu durumda çeşitli Bulgar isyanları olmuşsa da, her seferinde Osmanlı ordusu duruma hakim olmuş ve isyanları kısa sürede bastırmıştır. Daha sonra Ruslar, Almanya ve Avusturya ile hazırladıkları Berlin Muhtırasını, Osmanlı devletine vermiştir (11 Mayıs 1876). Ancak buna İngiltere'nin katılmaması ile de muhtıra geçersiz kamaştır. Arkasından Ruslar, Sırbistan ve Karadağ'ı Osmanlı devletine karşı savaşa sürmüş ve İngiliz kamuoyunu etkilemek için de, "Türklerin Bulgarları katlettiği" şeklinde asılsız bir propaganda başlatmıştır.

Avrupa'nın desteğini temin eden Rusya, Sırbistan ve Karadağ'ın yenilmesi üzerine, Türkiye'ye bir ültimat vererek askerî harekâtı derhal durdurmasını istemiştir. Daha sonra İstan

bul'da bir konferans (Tersane) toplanmış ve "Sırbistan ve Karadağ'a toprak, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'a otonomi vermesi" Osmanlı Devletine iletilmiştir. Bu talebin Türklerce reddedilmesi üzerine Rusya, bir taraftan diplomasi ile diğer Avrupa devletlerinin muhtemel savaşta tarafsız olmalarını temine çalışırken diğer taraftan da büyük askerî hazırlıklara başlamıştır. Bu arada 30 Mart 1877'de imzalanan Londra Protokolü (Tersane kararlarını içeren), Osmanlı devletine iletilmiş ve reddedilmiştir. Bunun üzerine Rusya, Avrupa hukukunu koruma bahanesi ile 24 Nisan 1877'de Osmanlı devletine bir savaş başlatmıştır. Böylece Türk tarihinde 93 Harbi olarak anılan, Balkanlarda Tuna ve Kuzey Doğu Anadolu'da Kafkas cephelerinde cereyan eden büyük ve kanlı bir savaş yaşanmıştır. Savaşın başlaması ile Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Avusturya tarafsızlık ilân ederken; Romanya, Sırbistan ve Karadağ ile Bulgar çeteleri Rusların safında savaşmışlardır. Gazi Osman Paşa ile Plevne'de ve Ahmet Muhtar Paşa ile de Doğu Anadolu'da bazı başarılar elde edilmişse de, bu savaş, Türk tarihinin en büyük felâketlerinden biri olmuştur. Türklerin bu savaşı kaybetmesi; malî güçlükler, iaşe ve cephane eksikliği, tecrübeli subayların yetersizliği, kumandanlar arası ihtilâflar ve harbin saraydan idare edilmesi gibi sebeplere dayanmaktadır (Aydn, 1992).

Savaşın kaybedilmesinden sonra Türk ve Rus heyetleri arasında 3 Mart 1878'de Yeşilköy Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre; Doğu Anadolu ve Rumeli'de büyük toprak kaybının yanı sıra Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığı ve Tuna eyaletinde kurulacak geniş bir Bulgaristan Prensiği de kabul ediliyordu. Ancak büyük Avrupa devletleri, Yeşilköy Antlaşmasını kendi çıkarlarına uygun bulmayarak 18 Haziran 1878'de Berlin Kongresini tertiplemişlerdir. Buna göre; Doğu Anadolu'daki bazı yerler Osmanlı'ya iade ediliyor (Beyazıt ve Eleşkirt), Romanya, Sırbistan ve Karadağ meselesi aynen kabul ediliyor, Büyük Bulgaristan küçültülerek Balkan Dağları kuzeyinde oluşuyor, Makedonya ve Balkan Dağları ile Ege Denizi arası topraklar Osmanlıya bırakılıyordu. Ayrıca Balkan Dağları güneyinde kısmi özerk statüde "Doğu Rumeli" adlı yeni bir eyalet kuruluyordu. Böylece 93 Osmanlı-Rus savaşı ve sonucunda imzalanan

Berlin Antlaşması ile, nüfusunun yarıdan fazlası Türk olan bir Bulgaristan devleti doğmuştur.

OSMANLI DÖNEMİNDE BULGARİSTAN TÜRKLERİ

Prenslik Dönemi (1878 - 1908)

Türkler, yaklaşık bin yıldır Balkanlarda yaşamaktadır (Turan, 1996). XVI. yüzyılda Bulgaristan nüfusunun büyük bir kısmını Müslüman Türkler teşkil ediyordu (Korkud, 1986). Bulgaristan Türkleri, genelde Osmanlı döneminde Anadolu'nun çeşitli yörelerinden Rumeli'ye gitmiş yörüklerden oluşmaktadır. Bu yörük grupları arasında; Vize (Hayrabolu olarak da anılır), Naldöken, Tanrıdağı ve Karagözler önemli bir yer teşkil etmektedir (Toğrol,1989). Osmanlı döneminde Anadolu'dan bölgeye göçen Türkler, buradaki yerli Türk halkla kaynaşıp çoğalmışlardır. Böylece bölgede bir Türk varlığı oluşmuştur. Hoşgörülü ve adil Ormanlı yönetimi altında Bulgarlar, millî varlık ve kültürlerini koruyabilmişlerdir (Tarihte Türk Bulgar İlişkileri, 1976).

Osmanlı İmparatorluğu; Asya'da Anadolu, Avrupa'da Rumeli ve ortada başkent İstanbul jeopolitik dengesi üzerine kuruldu ve yaşadı (Şimşir,1987). 1876'da Tuna vilâyetinin altı sancağında (Niş hariç), Türk ve Bulgar nüfus eşit ve 1.100.000 dolayındaydı. Berlin Antlaşması ile Doğu Rumeli adını alan bölgede ise 1876'da, 681 bin Türk'e karşılık 483 bin Bulgar yaşamaktaydı. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı esnasında 1 milyon bölge Türkü kanlı bir şekilde yurtlarından göçe zorlandı ve bunlardan yarısı soykırım ve ağır tabiat şartlarından ötürü katledildi. Böylece Osmanlı Tuna eyalet topraklarında azınlıkta olan Bulgarlara bir ülke oluşturuldu (Keskiöğlü, 1985). Diğer bir ifade ile Rus yetkili makamlarınca da belirtildiği gibi bu savaş, "bir ırklar ve yok etme" savaşı olarak plânlandı ve uygulandı (Tarihte Türk Bulgar İlişkileri, 1976). Çoğunlukta olan Türkler, beş yüz yıldır yaşadıkları vatanlarında azınlık konumuna düştüler. Yhne de Bulgaristan Türklüğü tamamen ortadan kaldırılamadı. Örneğin, Ocak 1881'de ülkenin kuzeydoğu bölgelerinde hâlâ Türkler, %65'lik bir çoğunluğu teşkil ediyordu (Şimşir, 1987). Bölge tarım arazi-

lerinin %70'ine sahip olan Türklerin azınlığa düşürülmesi ile ekonomik durumları da jötüleştirildi (*Şimşir, 1986*).

Bölge Rus işgaline düşmüş ve Berlin antlaşması ile, Balkan dağları kuzeyinde bir Bulgaristan Prenslığı ve güneyinde ise, Doğu Rumdlı Vilâyeti kurulmuştu. Bu iki bölge yönetimi de fiilen Bulgarların eline geçmiştir (*Tarihte Türk Bulgar İlişkileri, 1976*). 93 Harbi sonrası Rus askerî birlikleri bölgeden çekildikten sonra Bulgarlar, Türklere karşı tam bir baskı ve ztlüm politikası uygulayarak göçe zorladılar. Binlerce Türk kurşuna dizilmiş, hamile kadınlar katledilmiş, camilere doldurularak yakılmışlardır. 1883 yaz ortasından itibaren üç aylık dönemde 200 bin Türk, Türkiye'ye geldi. Bu göçler, 1886-90 arasında 75 bin, 1893-1902 arasında 70 bin olarak sürmüştür. Savaş sonrası kısmen yaralar sarılmış ve Türkler bazı kültürel haklar elde etmişlerdir. Bulgaristan, 1885'te Balkan Dağları güneyindeki Doğu Rumeli vilâyetini ilhak ederek büyümüştür (*Toğrol, 1989*).

1864'de kurulan Tuna Vilâyeti "pilot bölge" seçilerek Mithat Paşa'nın yönetimi altında, eğitim alanında büyük atılımlar yapmış ve ülkenin en ileri bölgelerinden birisi olmuştu. 1875'te bu vilâyette Türklere ait 2700 ilkokul, 40 ortaokul ve 150 medrese bulunuyordu. Ancak Osmanlı-Rus savaşı esnasında Türk eğitim kurumları yakılıp yıkılmış ve büyük darbe yemişti. 1886 yılından itibaren Bulgaristan Türk eğitimi, yavaş ta olsa bir toparlanma dönemine girmiştir. 1894/95 öğretim yılında, 1284 ilk ve 16 orta okul olmak üzere Bulgaristan Türklerinin 1300 okulu faal durumdaydı. Ancak Türk okulları, devlet desteğinden yoksun olduklarından araç-gereç ve formasyonlu öğretmen açısından oldukça sıkıntı içindeydi (*Şimşir, 1986*).

Berlin Antlaşması, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin dinî, kültürel ve eğitim konusundaki hak ve özgürlüklerini garanti altına alıyor ve bunların Bulgar anayasasında yer alacağını hükme bağlıyordu. 1884'de çıkartılan Resmî ve Özel Okullar Yasası, Berlin Antlaşması kararları doğrultusunda Türk okullarını özel statüde sayıyor ve bunların yönetim ve denetimini Türk cemaatine bırakıyordu. 1891'de yürürlüğe giren Millî Eğitim Yasası, Türk okulları üzerindeki yerel yönetim yetkisini artırıyordu. 1908 başında çıkartılan İlk ve

Orta Öğretim Yasası ile, görünürde Türklere kendi dillerinde eğitim hakkı verilmekle birlikte gerçekte eğitim özgürlüğünü kısıtlamak ve Türkleri cahil bırakmak amaçlanıyordu (*Şimşir, 1986*).

Bulgaristan Prenslığının kurulmasından itibaren Osmanlı-Bulgar ilişkilerinin odak noktasını Bulgaristan Türk azınlığı oluşturmuştur. Osmanlı yönetimi, soydaşların hak ve özgürlüklerini, eğitim durumlarını ve dinî faaliyetlerinin korunması yönünde girişimlerde bulunmuştur.

Krallık Dönemi (1908 - 1919)

23 Temmuz 1908'de ilân edilen II. Meşrutiyet sonrası kaos ortamında Bulgaristan Prenslığı, 5 Ekim 1908'de krallık ilân ederek Osmanlı Devletinden ayrılmıştır. Bu yeni dönemde Bulgar yönetimi, içte Türkler üzerinde tekrar baskı ve dışta ise diğer devletleri gölgede bırakacak bir emperyalist politika uygulamaya başlamıştır. Osmanlı devleti, 19 Nisan 1909'de Türk ve Bulgar hükümetlerince İstanbul'da imzalanan bir protokol ile Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanıyordu. Bu protokol; Bulgaristan Türklerinin Bulgarlarla eşit haklara sahip olması ile birlikte özel azınlık haklarını, eğitim ve dinî hürriyetlerini bir kez daha güvence ve teminat altına alıyordu (*Toğrol, 1989*). 1909'da çıkartılan Bulgar Millî Eğitim Yasası ile, tüm eğitim ve öğretim kurumları bir araya toplanıyor ve denetimi hükümet yönetimine bırakılarak merkezleştiriliyordu. Bulgar emsallerinden en az on kat daha yoksul olan Türk okulları, yerel ve genel yönetimlerden hiç maddî destek alamıyorlardı. Ayrıca anılan yasa ile Bulgar okullarına çeşitli gelir getirici fonlar sağlanırken Türk okulları bundan mahrum edildi. Amaç; Türk çocuklarını eğitimsiz ve cahil bırakmaktır. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen Bulgaristan Türk eğitimi, yavaş ta olsa bir gelişme içindeydi. Bulgaristan'da, en fazla Krallık döneminde Türk basını canlılık göstermiştir. Bu dönemde yaklaşık 80 dolaylarında dergi ve gazete yayın hayatındaydı (*Şimşir, 1986*).

1909 tarihli İstanbul protokolüne göre Bulgaristan'da bulunacak ve Türkiye'nin de onayı ile atanacak Baş müftü, Bulgaristan Müslümanları üzerinde büyük denetim ve kontrol yetkisini haizdi. Bu yetki; dinî, hukukî, vakıf ve eğitim-öğre-

tim konularını içermektedir. Daha sonra 26 Haziran 1919' da bir müftülük tüzüğü yürürlüğe girmiştir. Buna göre, müftülükler, Bulgaristan Dış- işleri ve Mezhepler Bakanlığı denetim ve atama yetkisi altına girmekte ve görevli müftü maaşları devletçe ödenmektedir (*Şimşir, 1986*).

Tıpkı 93 Harbi gibi 1912-13 Balkan Savaşları da Türkler için tam bir felâket olmuştur. Türkiye, hiç beklenmedik şekilde bu savaşı kaybetmesi üzerine 550 yıldır ikinci Anayurt olan Rumeli'yi bırakarak Meriç'in gerisine çekilmek zorunda kalmıştır. Bu savaş esnasında da bölge Türkleri büyük zulüm gördüğü gibi eğitim öğretim kurumları da önemli tahribatlara uğramıştır. Bu savaşta yarısı Bulgarlar tarafından olmak üzere 200 bin Türk katledilmiştir. Ayrıca yine bu savaşta 200 bini Bulgarlar tarafından olmak üzere 440 bin Türk yaşadıkları topraklardan Türkiye'ye göç ettirilmişlerdir. Bu savaşta Bulgaristan, Güney Dobruca'yı Romanya'ya bırakırken Batı Trakya'yı işgal ediyordu (*Şimşir, 1986*).

Balkan Savaşı sonrası Bulgarların bölgede yaşayan Türklerle yönelik katliam ve soykırım hareketleri büyük ivme kazanmıştır. Ayrıca Türk isimlerini değiştirme, Hristiyan olmaya zorlama ve millî kıyafetlerini yasaklama ve camileri yakma gibi bazı uygulamalar olmuştur (*Turan, 1995*). Bu amaçla Bulgar Genel Kurmayı tarafından 1912'de hazırlanan plân şunları içermektedir: kültürel imha, soykırım, göç ettirme, tehcir ve sınır dışı. Balkan Savaşı sonrası iki ülke arasında 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Barış Antlaşması da, Bulgaristan Türklerinin önceki haklarını teyit etmektedir (*Toğrol, 1989*).

I. Dünya Savaşında müttefik olan Türkiye ve Bulgaristan arası ilişkiler yakınlaşmış ve müşterek askerî birlikler Romanya cephesinde Ruslara karşı savaşmıştır. Bu yakınaşma atmosferinde Bulgar yönetimi, Türklere isim kullanma hakkını iade etmiştir (*Turan, 1995*). Savaş sonrası Bulgaristan'ın 27 Kasım 1991'da imzaladığı Neuilly Barış Antlaşması ile, ülkede yaşayan tüm azınlıkların kültürel ve dinî özgürlükleri teminat altına alınmıştır (*Toğrol, 1989*). Böylece Müslüman halka geniş dinî haklar sağlayan 1919 tarihli Bulgaristan Müslümanları Teşkilât Nizamnamesi düzenlenmiştir (*Keskioğlu, 1985*).

NEUİLLY ANTLAŞMASI SONRASI BULGARİSTAN TÜRKLERİ

Çiftçi Partisi Dönemi (1918 - 1934)

I. Dünya savaşında aynı ittifakta yer alan ve yenilen Türkiye ve Bulgaristan'da savaş sonrası önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye'de Milli Mücadelenin başladığı sırada Bulgaristan'da, önce ihtilâl ve arkasından seçimle Çiftçi Partisi yönetime gelmiştir. Bu parti yönetimi altında Bulgaristan Türkleri ilk ve son kez rahat bir nefes almış ve 1919-23 yıllarını kapsayan bu dönemde en huzurlu günlerini geçirmişlerdir (*Keskioğlu, 1985*). Türk azınlığa karşı gösterilen bu olumlu Bulgar tutumu; iki milletin henüz bitmiş olan I. Dünya savaşında silâh arkadaşlığı yapmaları ve ortak kaderi paylaşmaları, iktidarın çiftçi desteğine muhtaç olması ve ülke Türklerinin %80'inin çiftçi olması ve o günlerdeki devletler hukukunda azınlık lehine önemli değişiklikler yapılması gibi nedenler etken olmuştur. Ayrıca savaş sonrası Bulgaristan'ın imzaladığı Neuilly Antlaşması, Bulgaristan Türk azınlığının dinî, kültürel ve eğitim alanındaki haklarını teminat altına alan hükümler de içermekte ve bu durum da aynı dönemde bölge Türklerine yönelik Bulgar politikasını etkilemektedir (*Eminov, 1990; Şimşir, 1986*).

21 Temmuz 1921'de yürürlüğe giren Bulgar Millî Eğitim Yasası Türk okullarıyla ilgili şu yenilikleri içermektedir: Ayrı bir müfettiş atanması, 20'den fazla okulu bulunan encümenlerin birer orta ve ilk okul öğretmeni seçmesi, Bulgarca eğitim yapma zorunluluğunun kalkması, okul fonları oluşturulması, okul ve okul yapımına devlet desteği sağlanması (*Keskioğlu, 1985*). 1921 / 22 eğitim döneminde Bulgaristan Türklerinin okul sayısı, 1712'ye ulaşmıştır. Bu dönemde ayrıca Şumnu'da bir Türk öğretmen okulu açılmış (1919), Türk öğretmenlere meslekî kurslar düzenlenmiş ve yine Şumnu'da din adamı yetiştiren bir İlahiyat (Nüvvab) okulu açılma hazırlıkları başlamıştır (1922'de açılan) (*Yenisoy, 1997*).

1923'de yapılan bir darbe ile Bulgaristan'da Çiftçi hükümetinin devrilmesi sonrası yönetime faşist bir idare geçmiş ve ortaya atılan "Bulgaristan Bulgarlarıdır" sloganı ile tekrar Türklere yönelik baskılar artmıştır (*Toğrol, 1989*). Bu faşist yönetimin 1930 sonrası Türkleri cahil bırakma

amaçlı kararları şöyle özetlenebilir: gerekli tüm yasal tedbirlerin alınması, okullarda verilen bilgilerin en basit seviyede tutulması, dinî eğitime ağırlık verilmesi ve Türk okullarında görevli Bulgar öğretmenlerin istihbarat amaçlı tutulması (Yenisoy, 1997). Yine bu dönemde 1926'da ilk mezunlarını veren ve 1947 yılına kadar hayatını sürdüren Şumnu İlahiyat Okulu, öğretmen okulunun 1928'de kapatılmasından itibaren daha çok öğretmen yetiştirme amaçlı görev icra etmiştir (Şimşir, 1986).

1920'lerde Bulgaristan Türkleri, Müftülük ve Türk Öğretmenler Birliği vasıtası ile ülke düzeyinde örgütlenmişlerdi. II. Dünya Savaşı öncesi Bulgaristan'da 25 olan müftü sayısı bu savaş esnasında işgal edilen topraklarla (Batı Trakya ve Yugoslavya'nın bir kısmı) birlikte geçici olarak 40'a çıkmıştır. Ancak savaş sonrası komünist dönemde bu sayı sürekli azaltılarak 1959'da 6'ya indirilmiştir. Ayrıca II. Dünya Savaşı sonrası dönemde müftüler, hükümetçe atanan birer kukla durumundadır. 1938'den itibaren müftülerin hukukî yetkileri kaldırılmıştır.

Türk Öğretmenler Birliği, birlik ve beraberliği geliştirme ve eğitim kalitesini yükseltmenin yanı sıra Türk çocuklarının milliyetçi, Türklük şuuruna sahip ve Türkiye'ye bağlı bir nesil olarak yetiştirilmesi çabası içindeydi. Ayrıca bu birlik, Türkiye'deki gelişmelere paralel olarak Temmuz 1928'de ülke çapında Türk okullarında Latin alfabesi ile eğitime geçme kararı aldı (Lom'daki kongrede) ve bu konuda hazırlıklara başladı. Ancak Bulgar Millî Eğitim Bakanlığı, bu girişimi 10 Ekim 1928'de yayınladığı bir genelge ile dört sene müddetince yasakladı. Bunun üzerine Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği ve Türkiye hükümeti, Bulgar hükümeti nezdinde girişimlerde bulunarak bu ertelemeyi vazgeçilmesini talep ettiler. Bu çabalar neticesinde kısa bir süre sonra Türk okullarında Latin alfabesine geçme ertelemesinden vazgeçildi. Böylece 1928/29 öğretim yılından itibaren yeni alfabeğe geçildiği gibi Bulgaristan Türkleri arasında da Millet Mektepleri (yaşlı nesle yeni yazıyı öğretmeyi amaçlayan) yaygınlaştı ve Türk Basını da yeni harfleri kullanmaya başladı. Türk Öğretmenler Birliğinin faaliyetleri, 1933 sonrası yasaklanmıştır (Şimşir, 1986).

Türkiye'nin Millî Mücadeleden başarı ile çıkması ve bağımsızlığını kazanması, Bulgaristan Türk gençliğini de sevince boğmuştu. Böylece çeşitli kültürel ve sportif amaçlı birçok gençlik kulüpleri kuruldu ve kısa sürede tüm Bulgaristan Türk yörelerine yayıldı. Bu spor kulüp temsilcileri 1924'de birincisi Rusçuk'ta olmak üzere her yıl farklı bir şehirde kongreler tertip ettiler ve bir birlik oluşturarak müşterek hareket etme kararı aldılar. Bu tür toplantıların üçüncüsünün düzenlendiği 1926 Varna kongresinde Bulgaristan Türk Spor Birliğinin adı "Turan" olarak değiştirildi. Atatürkçü bir çizgide bulunan Turan dernekleri, çok kısa bir süre içinde Türklerin bulunduğu hemen tüm birimlere yayıldı. Ayrıca bu derneğin yayın organı olarak Turan adlı bir gazete de 1928'de yeni Türk harfleri ile basılmaya başladı. Çok kısa bir sürede Bulgaristan Türk gençleri arasında Türklük bilincinin oluşması ve Atatürkçülük fikirlerinin yayılmasına vesile olan Turan derneği, sekizinci ve son kongresini 1933'de Rusçuk'ta yaptıktan sonra ertesi yıl kapatıldı. Kapatıldığında bu dernek, 95 şube ve 5 bin aktif üyeye sahipti (Şimşir, 1986).

18 Ekim 1925'te imzalanan Türk - Bulgar Dostluk Anlaşması, Neuilly Antlaşma kapsamındaki azınlık haklarını Bulgaristan Türklerine ve Lozan Antlaşması kapsamındaki azınlık haklarını da Türkiye'de yaşayan Bulgarlara uygulanmasını karar altına almıştır (Toğrol, 1989; Eroğlu, 1987). Yine bu anlaşmaya göre; her iki ülkede azınlık konumunda bulunan Türk ve Bulgarlar, yanlarına taşınabilir mallarını alarak serbestçe göç edebileceklerdi (Tarihte Türk Bulgar İlişkileri, 1976; Şimşir, 1987).

1930'lu yıllarda Bulgaristan'daki soydaşlar üzerine baskılar artmış, yeni yazı yasaklanmış ve birçok Türk okulu kapatılmıştır. Yine bu kapsamda Bulgar yönetimi bir dizi karar alarak soydaşlarımızın Türkiye ile kültürel bağlarını koparma ve birliklerini zayıflatma veya onları Türkiye'ye göçe zorlama gayretleri içine girmiştir (Eminov, 1990). Bu kapsamda; Türkiye'ye göçü teşvik, aydın din adamlarını görevden uzaklaştırma, okullarda tekrar Arap harfleri ile eğitime geçme gibi politikalar uygulanmıştır (Yenisoy, 1997). Bu arada Atatürk'ün gayretleri ile 9 Şubat 1934'te kurulan Balkan Paktı'na Bulgaristan, komşularına ait

topraklar üzerinde işgal emelleri olmasından ötürü katılmamıştır (*Tarihte Türk Bulgar İlişkileri, 1976*).

Bulgaristan Türkleri, 31 Ekim - 3 Kasım 1929 tarihleri arasında 450 delegenin katıldığı Sofya'da bir Millî Kongre düzenleyerek problemlerini tartışmış ve çözümü doğrultusunda kararlar almışlardır. Kongrede çeşitli sorunların ele alındığı şu altı komisyon oluşturulmuştur: Maliye, Müftülükler ve Şeriye Mahkemeleri, Hayır Kurumları, Maarif, İslâm Cemaatleri ve Vakıflar. Müftülükler Komisyonu; bu kurumların islahı, müftülerin seçimle gelmesi ve keyfi görevden alınmaması gibi kararlar almıştır. Maarif komisyonu ise, yeni Türk alfabesi ile eğitime karar vermiştir. Ayrıca diğer kararlar; Türklere uygulanan okul vergilerinin hafifletilmesi, okul bütçelerinin müftülerce onaylanması, hükümetçe alınan okul tarlalarının iadesi gibi hususları içeriyordu. Daha sonra bu kongre kararları Bulgar hükümetine iletilmiştir. Bu ve benzeri kararlar, hükümetçe dikkate alınmadığı gibi Türk eğitimi üzerindeki baskılar daha da arttırıldı. 1930' lardan itibaren Türk okullarını kapatma politikası, 1946'da bu okulların devletleştirilmesi ve eğitim dilinin Bulgarca yapılması ile doruğa çıktı. Ayrıca 1934 hükümet değişikliği akabinde kongreye iştirak edenlere karşı Bulgarlar, açıktan cephe almıştır (*Şimşir, 1986*). Böylece müşterek hareket yeteneğini kaybeden soydaşlarımızın hakları, Bulgar yönetimlerinde daha kolay gasp edilmiştir (*Keskioğlu, 1985*).

Faşist Dönem (1934 - 1946)

Bulgaristan kurulduğunda birçok yörede Türkler çoğunlukta idi. Bu durum göçlerle azaltıldı. 1934 sonrası Bulgarlar, bir toprak ihtilâli yaparak Türklerin elindeki arazilere el koydular (*Keskioğlu, 1985*).

II. Dünya Savaşı başladıktan sonra Bulgaristan, 1 Mart 1940'ta Berlin Paketi'ne girmiş ve Almanya safında savaşa katılmıştır. Çünkü Bulgarlar; Dobruca, Makedonya ve Batı Trakya'yı almak istiyorlardı. 1 Aralık 1943 Tahran Konferansı'nda müttefikler, Bulgaristan'ı Sovyet nüfuzuna bırakma kararı aldılar (*Toğrol, 1989*). Bunun üzerine Rusya'nın yardım ve desteği ile kurulan gizli vatan cephesi militanları 1942'de Bulgaristan'da bir iç savaş başlattılar.

Bulgar toprakları, 5 Eylül 1944'ten itibaren Sovyet Kızıl Ordusu tarafından işgal edildi; 15 Ekim 1944'de ise ülke, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti adını aldı. Savaş sonrası 1946'da yapılan referandumla da ülke, sosyalist aile üyelerinden biri olmuştur (*Tarihte Türk Bulgar İlişkileri, 1976*).

1944'de yönetime gelen komünistler, azınlık desteğini temin için önce baskı politikasına son verdi. Ancak 1946 sonrası özel okul statüsündeki Türk okullarını devletleştirdi ve arkasından da tek tip bir sosyalist Bulgar toplumu oluşturmaya kalkıştı (*Turan, 1995*). Okullardan din derslerinin kaldırılmasını Türkçe'nin yasaklanması ve Türk adlarının değiştirilmesi izlemiştir (*Hüseyn, 1995*). Bu dönemde Türk azınlık okullarının sayısı, 1200'e kadar ulaşmış, Türkçe kitaplar bile basılmıştı. Bulgarca hariç, diğer tüm dersler Türkçe yapılan bu okulların giderleri, soydaşlarımız ve vakıflar tarafından karşılanmaktaydı. Ancak 12 Ekim 1946'da çıkarılan bir yasa ile; okul ve camilere ait vakıflar kamulaştırılmış, özel statüdeki Türk okulları devletleştirilmiş ve Eğitim Bakanlığı denetimine girmiştir (*Toğrol, 1989*). 1944 öncesi Türk okullarında 23 olan ders kitap adedi, 1953/54 öğretim yılında 85'e yükselmiştir. Türk okulları ve bu okullarda okutulan ders kitaplarındaki artış, Türk çocuklarına komünist ideolojiyi aşılama niyetine dayanmaktadır (*Yenisoy, 1997*). Böylece Türklerin gelecekle ilgili endişeleri artmış ve göç istekleri kamçılanmıştır (*Eminov 1990; Şimşir, 1987*). Ancak II. Dünya savaşı esnasında Türklerin satacakları mal bedellerini ülke dışına çıkartma yasağı göçü engellemiştir (*Toğrol, 1989*).

Türk azınlık okullarının devletleştirilmesi sonrası yeni ders kitapları da hazırlanmıştır. 1947/48 öğretim yılından itibaren okutulmaya başlanan bu kitaplar, bir geçiş dönemi kitaplarıydı. Yani bunlar; 1930'ların milliyetçilik, Türklük aşılamanın kitaplarına benzemediği gibi komünist ideolojinin propagandasını da içeren kitaplar değildi. Müteakip yıllarda Bulgaristan Türk azınlık okul müfredatları, belirli bir plân ve program dahilinde sürekli değiştirilerek Türk çocuklarını komünistleştirme istikametinde gelişmiştir. Hatta bu uygulama kapsamına kreş ve anaokulları da dahil edilerek buralarda da Bulgarca eğitim verilmiş ve

komünist terbiyenin ilk tohumları atılmıştır. Genel komünist eğitim sistemi içinde Türkiye yabancı ve bir düşman devlet olarak öğretilirken; Sovyetler Birliği, sonsuz hayranlık ve minnet duyulacak bir anavatan olarak öğretilmiştir (*Şimşir, 1986*).

Türkiye'nin bağımsızlığını kazanması akabinde Türkiye ve Bulgaristan arasında 18 Ekim 1925'te Ankara'da imzalanan ikamet sözleşmesi ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler konusu hukuki temellere oturtuluyordu. Bu sözleşme sonrası yıllarda da çeşitli Türk göçleri yaşanmıştır. Örneğin 1923-39 yılları arasında yaklaşık 200 bin soydaş Türkiye'ye gelmiştir. II. Dünya Savaşı başları ve sonrası yıllarda ülke dışına çıkışlar yasaklanmış olduğundan benzer göçlerde bir yavaşlama olmuş ve böylece göçmen sayısı 20 binde kalmıştır.

Birinci Sosyalist Dönem (1946 - 1970)

II. Dünya Savaşı sonrası Bulgaristan'da rejim değişikliği olmuş ve ülkede bir komünist dönem başlamıştır. Bu yıllarda büyük işgücü ihtiyacı duyan Bulgaristan, bir taraftan Türk göçünü engelleme çabasında; diğer taraftan da, Türk sosyal kurum ve topraklarına el koyarak huzursuzluk ve göç isteğini artırma gibi çelişkili bir tutum içindedir (*Tarihte Türk Bulgar İlişkileri, 1976*). Bu karmaşık ortamda Türk azınlığa ait tarlalar ellerinden alınmaya, okullar devletleştirilmeye ve Bulgarlaştırılmaya, önemli Türk `ydınlar tutuklanmaya başlandı. Özellikle 1947 sonrası artan bu tür baskı politikaları, Türk azınlık üzerinde infial yarattı ve millî benlik ve yeni nesilleri koruma endişesine sevk etti. Böylece büyük bir soydaş kitlesi, Türkiye yetkili ve diplomatik temsilciliklerine müracaat ederek göç taleplerini iletmışlerdir. Bu talepleri değerlendiren Türk hükümeti, 31 Mayıs 1947'de aldığı bir kararla II. Dünya Savaşında Sovyetler Birliği'nden Avrupa'ya sığınan soydaşlarımızdan mültecî kabulü ile Bulgaristan'dan serbest göçmen (hükümetten yardım almayacak) kabulünü karara bağlıyordu. Bu kapsamda 1947-50 arası her yıl 1-2 bin arası bir göçmen kitlesi gelmiştir. Ama 10 Ağustos 1950'de Bulgar hükümeti, Türkiye'ye bir nota vererek Bulgaristan Türklerinden 250.000 kişinin üç ay içinde Türkiye'ye göçmen olarak alınmasını talep etmiştir. Bunun üzerine gergin

olan Türk-Bulgar ilişkileri daha da kötüleşti ve karşılıklı bir nota düellosuna girildi (*Şimşir, 1986*).

Bulgaristan adeta bir tehcir operasyonu ile Türk ekonomisini felç etmek ve Türkiye'yi cezalandırmak istiyordu. Ayrıca Bulgaristan, göçmen kitleleri arasına bazı zararlı insanlar sokmayı ve göçmenlerin mallarını yok pahasına satmalarını arzuluyordu. Bulgar entrikalarını engellemek için Türkiye, Bulgaristan'dan gelecek soydaşlara vize uygulamış ve bu kapsamda 1 Ocak 1950 ile 30 Eylül 1951 tarihleri arasında 212.150 kişiye Türkiye'ye giriş vizesi vermiştir (bunların hepsi Türkiye'ye gelemediler). Türkiye, Ocak 1950'den başlayan ve gittikçe artan oranlarda göçmen kabul etmiştir. Ancak üç aylık bir süreçte 250.000 kişinin kabulü mümkün değildi. Bu şekilde göç akını sürerken Bulgarlar, Türk göçmenler arasına vizesiz bazı kimseler ile Çingeneler soktular. Bunun üzerine Türkiye, bunları Bulgaristan'a iade etmek istemiş ve Bulgaristan ise buna yanaşmamıştır. Arkasından Türkiye, 7 Ekim 1950'de sınırı kapattı. Vizesiz kimselerin geri alınacağı ve bir daha da benzer olayların yaşanmayacağıın Bulgarlarca kabul edilmesi üzerine, Türk-Bulgar sınırı 2 Aralık 1950'de tekrar açıldı. Bunun üzerine 1950-51 kışının Aralık, Ocak ve Şubat aylarında 20'şer binin üzerinde göçmen kitlesi Türkiye'ye sığındı. Nisan'da Türk hükümeti aldığı bir kararla 1 Ocak 1950'den beri Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmekte olan tüm göçmenler "iskânlı göçmen" statüsüne (yani devlet desteği verilecek) alındı (*Şimşir, 1986*).

1951 yazı esnasında sayıları gittikçe azalmakla birlikte göç yürüyordu; ama Bulgaristan, yine göçmenler arasına bazı vizesiz ve Çingene kişileri soktu. Bunun üzerine Türkiye, Haziran-Ekim 1951 tarihleri arasında altı nota vererek istenmeyen kişilerin geri alınmasını ve sahtekârlık yapanların bulunup cezalandırılmasını talep etti. Bulgarların Türk notalarına olumlu bir cevap vermemesi üzerine Türkiye, 8 Kasım 1951'de ikinci kez Türk-Bulgar sınırını kapattı. Buna karşılık Bulgar hükümeti, 30 Kasım 1951'de Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçü kesin olarak yasaklıyordu (*Eminov 1990; Şimşir, 1986*). 1950-51 yıllarını kapsayan dönemde toplam 154.393 soydaş Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmen olarak gel-

miştir (*Toğrol, 1989*). Bu göçmenler, kısa sürede ev sahibi olmuş ve üretici duruma geçmişlerdir.

Sosyalist bir ülkeden kapitalist Türkiye'ye göç, komünist camiada hoş karşılanmamış ve Stalin'in emri ile durdurulmuştur. Ayrıca Stalin, Bulgaristan Türklerinin ileride Türkiye'de yapılacak sosyalist devrimin öncülerini yetiştirilmelerini de emreder. Bunun üzerine Bulgaristan'da kapatılmış olan Türk okulları Türkçe eğitim verecek şekilde yeniden açılır. Ancak 1950-51 yıllarındaki büyük göçle yetişmiş elemanların çoğu Türkiye'ye göçtüğünden öğretmen sıkıntısı çekilir. Bu problemin çözümü için Bulgaristan Türklerinin eğitiminde "Azerbaycan" model seçilir ve 1952 yılında bu ülkeden Bulgaristan'a birçok Azeri uzman ve danışman getirilir. Azeri uzmanlar Bulgaristan Türk eğitimini inceledikten sonra hazırladıkları raporda Türklerin eğitim açısından çok geri kaldığını bildirmiş ve alınması gerekli tedbirleri belirtmişlerdir. Bunun üzerine Bulgar hükümeti, Bulgaristan Türk okullarının durumunu iyileştirmek için 5 Ağustos 1952 günü bir dizi kararlar alır. Bunlar; Türk pedagoji okulları açılması (Kırcaali, Razgrat ve daha sonra Sofya'da), Türk kız lisesi ve ortaokulu açılması (Ruşçuk'ta), Türk öğrencilere burslar verilmesi, yeni Türkçe ders kitapları hazırlanması ve Sofya Üniversitesi'nde Türkler için yeni bölümler açılması gibi konuları içeriyordu (*Yenisoy, 1997*).

Yeni açılan okullarda bazı Azerî hocalar da görev almış ve Bulgaristan Türklerinden seçtikleri asistanları yetiştirmişlerdir. Yine bu dönemde 30 dolayında Türk öğrenci, yüksek öğrenim yapmak için Azerbaycan'a gönderilmiştir. Azerî uzmanlar, Bulgaristan Türk okul müfredatlarının gelişmesi ve güncelleşmesine büyük katkı sağlamışlardır (*Yenisoy, 1997*). Ancak Bulgaristan Türklerine uygulanan sosyalist içerikli eğitim plânı tutmamış; bilakis Azerî Türk uzmanların gayretleri ile soydaşlarımızın Türklük bilinci ve milliyetçilik duyguları daha fazla artmıştır (*Toğrol, 1991*).

Stalin'in ölümü ve Türkiye'de sosyalist bir devrimin mümkün olamayacağını anlaşılmaya başlanması ile Bulgar yönetimi, Türk azınlığa yönelik politikaları silbaştan değiştirmiştir. Bu kapsamda; 1956'dan itibaren Azerî uzmanlar ülkelerine gönderilmiş, Sofya Üniversitesi'ndeki Türkler için bölümler kapatılmış, Türk öğretmen okulları ve liselerinde

eki eğitim dili tekrar Bulgarca olmuştur. Ayrıca yüksek okul mezunu Türk gençlerine uzmanlık alanlarında görev verilmemiştir. Daha sonra Türklere ait ana, ilk ve ortaokullar ile liseler kapatılmış, Türk tiyatro faaliyetleri durdurulmuş, komünist propaganda içerikli hariç Türkçe kitap basımı yasaklanmış ve Türkçe radyo yayını sona ermiştir (*Yenisoy, 1997*).

Komünist rejim döneminde Bulgaristan'da sanayileşme ve ağır sanayi geçiş çabalarında konunun sosyal boyutu düşünülmedi. Böylece köyler boşaldı. Diğer taraftan kooperatiflerin yaygınlaşması ve özel mülkiyetin yasaklanması, tarımsal ve ziraî üretimde verimsizliğe neden oldu. Bu durum, bir tarım ülkesi olan Bulgaristan'ın dış pazarlara tarımsal ürünler ve kaliteli sanayi mâmulleri satamamasına sebep oldu (*Çavuş, 1997*).

1949-1956 yılları arası dönemde toprakların kolektifleştirilmesi ile Türkler, çok daha kötü duruma ve ikinci sınıf vatandaş konumuna düştüler. Ayrıca bu dönemde; toplu halde yaşayan ve kültürlerini muhafaza eden soydaşlarımızın dağıtılması ve asimile edilmesi de sistematik hale getirilecektir. 1950'lerde Bulgaristan'da komünist içerikli bir Türk eğitimi gelişti. Bu durum; 1946'da Türk okullarının devletleştirilmesi ile başladı, 1950-51 göçü ardından yoğunlaştı ve 1959-60 öğretim yılında Türk okullarının Bulgar okulları ile birleştirilmesiyle sona erdi. Bulgar faşist ve komünist yönetimleri, Türklerin sosyal ve kültürel varlıklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan ve birbirlerini tamamlayan politikalar tatbik etmişlerdir. Sosyalist dönemde başlayan Türk eğitimini kalkındırma çabaları çok kısa ömürlü oldu. Türk pedagoji okullarıyla liseleri, 1956/57 kapatıldı. 1958/59 öğretim yılında ise, Türk azınlık okulları Bulgar okullarıyla birleştirildi (*Eminov 1990; Şimşir, 1986*).

Türk okulları 1946'da devletleştirilmiş olmakla birlikte Bulgarlardan ayrı Türkçe eğitim yürütüyorlardı. Bu eğitimin içeriği sosyalist idi. Todor Jivkov yönetimi altındaki Bulgar hükümeti, tüm Türk azınlık okullarını kapatarak Bulgarlaştırıyordu. İlkokullardaki uygulama üçe ayrıldı: (1) nüfusu tamamen Türk olan köy ve mahalle okulları bu durumunu korudu, (2) Türk ve Bulgarların birlikte yaşadıkları ve Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerde karma sınıflar oluşturuldu

ve eğitim dili Bulgarca oldu ve (3) Türk ve Bulgarların birlikte yaşadıkları ve Türklerin azınlıkta olduğu yerlerde Türk çocukları, Bulgar okullarına aktarıldı. Ayrıca yine aynı dönemde Türk ortaokulları da Bulgarlaştırıldı ve Bulgar ortaokulları ile birleştirildi. Bu uygulamalarla; Bulgaris- tan Türklerinin Türkiye'den koparılması, Bulgarlaştırılıp Bulgarlarla kaynaştırılması amacı güdüliyordu. Bu uygulamalarla birlikte birçok Türk öğretmen açığa alındı ve Türkçe ders kitapları toplandı. Bu uygulamalar demokratik usul ve yöntemlerle değil tepeden inme komünist parti kararlarıyla yapılmıştır. Türk dili eğitimi her geçen gün azalmış ve 1970'e geldiğinde tamamen ortadan kalkmıştır (*Creed 1990; Şimşir, 1986*).

1950-51 göçünden sonra Bulgaristan'daki ilk genel nüfus sayımı 1 Aralık 1956'da yapıldı. Bu nüfus sayımına göre Türklerin sayısı 1 milyon kadardır (Pomakların sayısı ayrı gösterilmekte). Türkler genelde köylerde yaşamaktadır. Sekiz yaş ve üstü 505 bin olan Türklerin yaklaşık üçte birinin okuma bilmemesi ve çeşitli düzeylerde okul bitirmiş olanların ise çok az olması konunun vahametini göstermektedir. Bu amaçla tüm Bulgar yönetimleri ortak çaba harcamışlardır (*Eminov 1990; Creed 1990; Şimşir, 1986*).

1960'larda 27 Mayıs ihtilali ve sonrası gelişmeler, koalisyon hükümetleri ve Kıbrıs sorunu v.b. meselelerle uğraşan Türkiye, komşu Bulgaristan'daki soydaşların eğitimine gerekli alakayı gösteremedi. Todor Jivkof yönetimi, köklü Bulgaristan Türk eğitimini boğazladı.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç kampanyası ve bu amaçla Türk temsilciliklerine yapılan resmî müracaatlar, 19 Mart 1964'te 400 bine ulaşmıştı. Bu kampanyanın gerisinde Türk azınlık okullarının kapatılması ile yeise düşen ve Bulgarlaştırılacağı hissine kapılan soydaş kaygıları yatmaktadır. Ancak göç konusu Bulgar makamlarınca şiddetle yasaklanıyor ve kelimenin telâffuzu dahi ağır ceza gerektiriyordu. Bulgarları kaygılandıran ve endişeye sevkeden husus, çok ağır işlerde çalışan Türklerin göçmesi ile işlerin aksayacağı ve Bulgar ekonomisinin zarar göreceği idi. Kısa bir süre sonra Bulgaristan'da Türk olmak veya kalmakta suç sayılmaya başlanacaktır (*Creed, 1990*).

Bulgaristan, kurulduğu günden itibaren, sistemli bir şekilde Türk azınlığı yok etmeye çalışmıştır.

Bu amacın son halkalarından birisi olarak 17 Temmuz 1970'da Bulgaristan Merkez Politbüro yetkilileri 549 sayılı "gizli tehdit ile milliyet ve din değiştirme" kararı almışlardır (*Toğrol, 1991; Toğrol, 1989*). Bu dönemde Bulgar yönetimi, bir "Komünist-Bulgar-Slav toplumu" yaratma fikrini benimsemiş ve azınlıkların din, dil ve isimlerini değiştirme plânları yapmıştır. Önce Çingene ve Pomak Türklerinin adları değiştirilmiş ve arkasından da diğer Türklere, benzer yöntemler uygulanmıştır. Bu uygulamaya karşı gelenler çok ağır cezalara çarptırılmışlardır. Örneğin 1972'de Rodop lar'daki uygulamada 10 binin üzerinde masum soydaşımız katledilmiştir. Bulgarları bu tür çılgın karar ve uygulamalara iten nedenlerin başında, Türklerin hızlı nüfus artışı karşısında Bulgarların zamanla azınlığa düşme endişesi yatmaktadır. Nitekim bu kaygılar, çeşitli resmî toplantı ve raporlarda dile getirilmiştir (*Toğrol, 1991*).

1964'te Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesine paralel Türk-Bulgar ilişkileri de iyileşmiştir. Bu kapsamda Bulgaristan'la; ticaret anlaşması (1965), ekonomik, sosyal ve kültürel haklar sözleşmesi (1966) ve medeni ve siyasi haklar sözleşmesi (1966) imzalanmıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki parçalanmış ailelerin birleştirilmesini amaçlayan "Yakın Akraba Göç Anlaşması" da uzun pazarlık ve görüşmeler neticesinde Türk ve Bulgar Dışişleri Bakanları tarafından 22 Mart 1968'de Ankara'da imzalanmıştır (*Toğrol, 1989*).

1969-78 yılları arasındaki göçün kökü, 1950'lere dayanıyordu. O yıllarda Türkiye'ye gelen bazı soydaşların yakın akrabaları Bulgaristan'da kalmıştı. Bu nedenle parçalanmış aileler birleşmek istiyordu. Diğer taraftan vize almış, malını mülkünü satmış bir çok Türj, sınırın kapatılmasından dolayı göç umutları içinde Bulgaristan'da kalmıştı. Bu konular iki komşu ülke arasında potansiyel bir sorun oluşturuyordu.

Türkleri göçe iten nedenlerin başında 1949-1956 yılları arası Bulgaristan tarım topraklarının kolektifleştirilmesi olmuştur. Bu vesile ile çoğunluğu çiftçi olan Türklerin toprakları ellerinden alınmıştı. Bu durumda Bulgaristan'daki soydaşlar ve onların Türkiye'de bulunan yakınları Türk makamlarına müracaat ederek göç taleplerini iletmişlerdir. Bunun üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı, Bulgar makamları ile temasa geçerek bir

göç anlaşması yapmanın yollarını aradı. Ancak Sofya hükümeti, tüm iyi niyetli çaba ve girişimleri geri çeviriyordu. Bu arada 1959-60 öğretim yılında Türk azınlık okullarının Bulgar okulları ile birleştirilmesi ve Türkçe eğitimin yasaklanması ile de soydaşların göç arzuları daha fazla arttı. Mart 1964'e geldiğinde resmen Türk makamlarından göç talep eden soydaş sayısı 400 bini bulmuştu. Türkiye'deki koalisyon hükümetinin müsbet çabalarına Bulgarların yapıcı bir yaklaşım göstermemesi, çözümü savsaklıyordu. 21 Ağustos 1966'da Bulgaristan Dışişleri Bakanı Ivan Başef'in Türkiye ziyareti sırasında yapılan görüşmelerde bir çözüm ihtimali belirdi. Sınırlı da olsa göç hususunda ortak irade oluştu. Bu kapsamda Türk ve Bulgar uzmanların Aralık 1966 - Ocak 1967 arası Sofya ve Kasım 1967'de Ankara'da yaptıkları görüşmelerden bir sonuç alınamadı (*Şimşir, 1986*).

Uzun müzakereler neticesinde bir göç anlaşması imzalandı ve 24 Şubat 1968'de Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından kamuoyuna duyuruldu. Buna göre; 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş Bulgaristan Türklerinin birinci dereceli yakınları serbest statülü göç kapsamına alınıyor ve belirli bir plân ve program dahilinde Türkiye'ye gelmelerine izin veriliyordu. Ayrıca soydaşlar, Bulgaristan'daki gayrimenkullerini satıp alacakları bazı malları da Türkiye'ye getirebileceklerdi (bu durum pek işlemedi). Göç anlaşması, iki ülke dışişleri bakanları tarafından 22 Mart 1968'de Türkiye'de imzalandı. Bu anlaşma, 17 Mart 1969'da TBMM tarafından onaylandı. Daha sonra 8 Ekim 1969'da ilk göçmen kafilesi Edirne Karaağaç istasyonuna geldi. Bunu izleyen on yıl boyunca da her hafta (Aralık-Mart ayları hariç) göç kabilelerinin gelmesi sürmüştü ve bu kapsamda gelen göçmen sayısı tüm tahminlerin aksine 130 bin gibi büyük bir sayıya ulaşmıştır (*Şimşir, 1986*). Böylece cumhuriyet tarihinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 600 bini aştı (*Şimşir, 1987*).

İkinci Sosyalist Dönem (1970 - 1989)

1980'li yıllarda Bulgaristan nüfusunun %40 dolayında bir bölümünü teşkil eden Türkler, diğer azınlıklarla birlikte ülkede çoğunlukta idi.

Yani Bulgarlar, azınlık durumundan kurtulmak için Türkleri asimile etme ve/veya Türkiye'ye göçe zorlamaktaydı. Ayrıca Türklerin millî ve dinî benliklerini korumaları, komünist ideoloji ve diğer benzeri propagandalardan etkilenmemeleri de Bulgar yönetimini telâşa ve kendi açılarından acil çözümler aramaya sevk etti. Türklerin bu özelliği güçlü aile yapısına sahip olmalarına dayanmaktadır (*Toğrol, 1991*).

1960-84 arası yapılan her türlü psikolojik baskı, propaganda ve teşviğe rağmen hiç bir Türk, kndiliğinden ad değiştirmeyi düşünmedi. Zorla ad değiştirme işlemine önce Pomaklardan başlandı ve bunların adları 1972-74 arası zorla değiştirildi (bu esnada 200 bin Türk de aynı kaderi paylaştı). Arkasından Türk-Bulgar ilişkileri en iyi seyrettiği 1981-83 arası dönemde aynı işlemler Müslüman Çingenele tatbik edildi (bu esnada 100 bin Türk de benzer kaderi paylaştı) (*Creed 1990; Şimşir, 1986*). Bu çağdışı uygulamalara uluslararası kamuoyunun tepki göstermemesi üzerine Bulgar yönetimi, aynı işlemi tüm Bulgaristan'ı kapsayacak şekilde genişletmiştir (*Toğrol, 1991*). Bulgarlar, 1984 sonbaharında büyük Türk kitleleri üzerine yürüyerek zorla ve kanlı bir şekilde onların adlarını değiştirmeye başladılar. 1985 başlarında Bulgaristan'dan gelen haberlerle Türk ve dünya kamuoyu sarsıldı. Bu ülkede yaşayan Türklerle karşı, ad değiştirme, baskı, zulüm ve katliamlar doruk noktasına çıkmıştı. 1984-85 kışının çok ağır geçmesi ve tüm yerleşim birimlerinin dışarı ile bağlantılarının kesilmesini sağlamış; Türk bölgeleri, yabancılara kapatılmış ve mühürlenmişti. Daha sonra asker ve milisler, Türk bölgelerine girerek zorla ad değiştirme işlemini başlatmışlar, kabul etmeyenler veya karşı gelenler ise, katliamlara maruz bırakılmıştır. 1985 Martına kadar 3.5 ay içinde katledilen Türk sayısı 800-2500 arasında olmuştur. Bu kanlı ad değiştirme operasyonu, önce Güney Bulgaristan'da başlatılmış, Kasım-Aralık 1984 döneminde bu bölgede yaşayan yarım milyon civarında Türkün adları değiştirilmiştir. Türkiye'nin tepkisi en yetkili makam Cumhurbaşkanı tarafından Ocak 85'te Bulgar Cumhurbaşkanı'na gönderilen bir mesajla dile getirildi ve konuya bir çözüm bulunması önerildi. Ancak buna cevap alınmadığı gibi kuzey bölgelerdeki kanlı ope-

rasyonlar da tankların desteği ile Şubat'ta tamamlandı. Aslında bu kanlı olaylar, yüz yıldır oynanan ve Bulgaristan'da başka milletlere hayat hakkı tanımayan Bulgar oyununun son sahnesiydi. Daha önce eğitim müfredatları ve Türkçe eğitim yasaklanmış, Türkler sürekli Türkiye'ye göçe zorlanmış ve resmî teşviklerle ad değiştirmeye zorlanmış ama yine Türk varlığı ortadan kaldırılamamıştı. Bu durum, kanlı da olsa sonuçlandırılmalı ve kapatılmalıydı. 1960' dan itibaren Bulgaristan'daki Türkler, Müslümanlaşmış Bulgarlar şeklinde tarih saptırılarak inkâr edilmeye çalışılıyordu (*Creed 1990; Şimşir, 1986*).

Ad değiştirme işlemi, Türkler arasında büyük bir tepki ile karşılanmış ve Jivkof yönetimini şaşırtmıştır. Aslında bu durum, Sovyetlerin izni ve oluru olmaksızın mümkün değildi ve hatta Bulgaristan, Sovyetler tarafından bir deney laboratuvarı olarak kullanılmıştır. O dönemde 4 milyon dolayında olduğu tahmin edilen Bulgaristan Türkleri, kendilerine uygulanan her türlü baskı ve yok etme planlarına rağmen milli kültür ve benliklerini korumaya çalışmışlardır (*Toğrol, 1991*).

Türk basını ve kamuoyu soydaşlarımıza sahip çıktı. Büyük kentler ve üniversitelerde düzenlenen çeşitli toplantılarla Bulgarlar protesto edildi ve kınandı. Ankara Üniversitesi Senatosu'nun yayınladığı 8 Şubat 1985 tarihli bildiri ile Bulgaristan Türklerine karşı yapılan zulüm, baskı ve soykırım sert bir dille kınanmıştır. Daha sonra bunu Üniversitelerarası Kurul'un ve diğer üniversitelerin benzer bildirimleri izlemiştir. 19 Şubat 1985'te KKTC Kurucu Meclisi, Bulgaristan Türklerine uygulanan terör ve baskı politikasını kınamıştır. Ocak ve Şubat aylarında bazı hükümet yetkilileri konuyla ilgili, basına çeşitli demeçler verdiler. Daha sonra Şubat ortasından itibaren Başbakan Özal, soruna görüşmeler yoluyla barışçı bir çözüm önerdi. Yine aynı kapsamda; Milli Eğitim Bakanı Metin Emiroğlu Sofya'da yapılan bir BM toplantısında Bulgarların ayıbını yüzlerine vurmuş, Başbakan Özal, BM'lerin 40. kuruluş yıldönümü münasebeti ile genel kurulda yaptığı konuşmada Bulgarları kınamıştır. Ayrıca San Fransisco'da yapılan NATO Genel Kurul toplantısında da bu insanlık dışı muameleler kınanmıştır (*Eroğlu, 1987*). 22 Şubat'ta Bulgaristan'a bir nota veren Türkiye, "geniş kapsamlı bir göç anlaşması da dahil olmak üzere sorunların görüşmeler yoluyla

çözülmesini" önerdi (*Şimşir, 1987*). Bu notaya 28 Şubat'ta karşılık veren Bulgaristan, Türk teklifini reddetmiştir. Müteakip günlerde iki ülke arasında karşılıklı bir nota düellosu başladı ve 24 Ağustos'a gelindiğinde Türkiye 4. notasını vermişti.

1989 yılında dünya hafif sıklet halter şampiyonu Naim Süleymanoğlu, isminin Bulgarca'ya çevrilmesi üzerine Türkiye'ye iltica etti. Aynı yıllarda Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçen parçalanmış aile dramları Türk televizyon programlarına dahi konu olmuştu (Aysel adlı kız çocuğunun dramını anlatan Yeniden Doğmak filmi ile). Bulgaristan Türklerinin çile ve ıstıraplar, aynı yılın mayıs ayında Türkiye'ye büyük bir göç dalgası yaratıyor ve kısa sürede göçmen sayısı 313 bini ulaşıyordu (*Toğrol, 1989*). Bu insanlık dramı dünya gündeminde sahipsiz kalırken sadece Türk kamuoyu ve basını konuya özel bir önemle eğilmiştir (*Şimşir, 1985*). Türklerin maruz kaldığı bu insanlık dışı tutum karşısında ünlü Bulgar yazar ve şairi Blaga Dimitrova dahi isyan ederek Bulgar yönetimini kınamıştır (*Yenisoy, 1997*). Bu soydaşların bir kısmı, bir süre sonra yeni bir anlaşma ile hak ve birikimlerini alma ümidi belirince Bulgaristan'a geri döndüler (*Toğrol, 1989*).

1989 SONRASI DEMOKRATİK DÖNEMDE BULGARİSTAN TÜRKLERİ

10 Kasım 1989'da Jivkof rejiminin yıkılmasının akabinde Bulgaristan Devlet Konseyi, 1984 - 89 arası dönemde Türk ve diğer azınlıklara karşı yapılan hataları kabul etmiş ve bunların düzeltileceğini vadetmiştir. Böylece, zorla değiştirilen Türk adları iade edilecek, Türkçe konuşma yasağı kalkacak ve Türk çocukları kendi okul ve anadillerinde eğitim yapabileceklerdi (*Turan, 1997*). Ancak bu konuda Türk toplum temsilcileri ve Bulgar yöneticileri arasındaki görüş ayrılığı uzun süre giderilemedi. Temmuz 1991' de resmîleşen yeni Bulgar anayasası da, azınlıklara kendi anadillerini öğrenme ve kullanma hakkı tanıyordu. Buna rağmen Türk öğrencilerin Türkçe dersler alması sürekli erteleniyordu. Bunun üzerine Türk aileler, çocuklarını okullara gönderme ve açık grevi yapma gibi yöntemlerle Bulgar yöneti-

mini protesto ettiler. Bu tepkiler karşısında Eğitim Bakanlığı, Türkçe derslerin başlatılması kararı aldı. Ancak bu haktan ilk ve ortaokullara devam eden Türk çocuklarından sadece %40'ı faydalanabiliyordu (toplam 100 bin öğrenciden 40 bini). 89 büyük göçü ile Türk aydın ve öğretmenlerinin çoğunun Türkiye'ye gitmesi ile, Türkçe ders verecek eleman bulunamaması diğer bir olumsuzluktu. Böylece bir kez daha Türk öğretmen yetiştirilmesi gündeme geldi. Bu kapsamda; 1992'de Şumnu Yüksek Pedagoji Enstitüsü ve 1993'de Kırcaali İlk ve Ortaokul Öğretmen Enstitüleri'ne Türkçe öğretmeni yetiştirecek sınıflar açıldı. Benzer şekilde 1990'da Sofya'da ön lisans düzeyinde İslâm Enstitüsü ve Şumnu'da İmam-Hatip Lisesi açıldı. Bunları 1991'de Ruscuk ve Mestanlı İmam-Hatip liseleri izledi (Yenisoy, 1997; Turan, 1997).

1989 sonrası Bulgaristan'da kurulan 160 civarındaki siyasi partinin 4'ü Türklere aitti. Bunlar: (1) Hak ve Özgürlükler Harekâtı (HÖH), (2) Demokratik Gelişim Harekâtı (DGH), (3) Demokratik Adalet Partisi (DAP) ve (4) Türk Demokratik Partisi (TDP) olarak belirtilebilir. Bu partilerden ilki olan HÖH Partisi, 1990 seçimlerinde 400 üyeli parlamento'ya 23 milletvekili soktu (Özkan, 1997). Aynı parti, 1991 seçimlerinde oyların %7.55'ini aldı ve milletvekili sayısını 24'e yükseltti. Daha sonra yapılan yerel yönetim seçimlerinde ise, 27 belediye başkanı ve 653 köy muhtarlığı kazandı. Aralık 1994 seçimlerine üç Türk partisi katıldı. Bunlardan en büyüğü olan HÖH, %5.44'e tekabül eden 282.000 oy aldı. Bu partinin bir önceki seçimlere göre 160.000 dolayındaki oy kaybı; bir bakıma iktidar ortağı olduğu bir önceki dönemde varlık gösterememesi, Türkiye'ye göçün sürmesi ve oyların bölünmesi gibi sebeplere dayanmaktadır. Üç Türk partisinin Aralık 1994 seçimlerinde aldıkları oy toplamı 320.000 dolayındadır. Türkler, HÖH ve diğer Türk partilerinden memnun olmadıkları için bunlara oy vermemişlerdir. İyi hazırlıklı ve programlı bir Türk partisi, muhtemelen 700.000 dolayında oy alabilecektir. Ayrıca Türkiye'de bulunan soydaşlarımızdan 50.000 dolayında bir kitle Aralık 1994 seçimlerinde oy kullanma hakkına sahip olmasına rağmen bunlardan ancak 2.700'ü oy kullanmıştır (Turan, 1995).

Aralık 1994'de yapılan seçimleri, ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve siyasî kaos ortamını lehine çeviren Bulgaristan Sosyalist Partisi (eski komünistler) kazanmıştır. Türklerin zorla Bulgarlaştırıldığı dönemde Eğitim Bakanı olan Dimitrov yeni hükümetin Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanı olmuş ve Türklere baskı ve işkence yapan emniyet mensupları da önemli görevlere getirilmiştir (Turan, 1995). Bu dönemde hükümet, Müslüman halkın seçtiği Fikri Salih'i başmüftülük görevinden almış ve çeşitli entrikalarla Nedim Gencev'i Yüksek Diyanet Kurulu Başkanlığı'na ve Gencev'in bir yandaşını da Başmüftülük makamına getirmiştir. Bu atamaların Müslüman halk tarafından kabul edilmemesi üzerine, atanmış ve seçilmiş olmak üzere ülkede bir Başmüftü ve müftüler sorunu yaşanmıştır. Müftü atamasının Yüksek mahkeme tarafından reddi uygulanmamıştır (Turan, 1997).

Bulgaristan nüfusu ve aktif iş gücü, 89 göçü sonrası büyük oranda azaldı. Bu göçün dışında 250 bin dolayında Bulgar genci batı ülkelerine iltica etti (Çavuş, 1997). 1990'lı yılların ortalarında Bulgaristan halkının sıkıntıları ve sosyalist kökenli meclis üyeleri ile hükümete duyulan güvensizlik doruk noktasına çıktı. Ülke, çok büyük siyasi, ekonomik ve sosyal bunalım ve kaos içine düştü. İnsanlar, aç ve perişan iken; resmî devlet güçleri dahi yeraltı dünyası ile iş birliği yapmakta veya bunlardan birisi konumundaydı (Kahramanyol, 1997). Ülke çapında yönetim alehtârı büyük gösteriler yapıldı. Bu durum, 10 Ocak 1997'de meclis binasının işgali ve yakılmasına kadar vardı. Bir iç savaşın başlamasına ramak kalan ülkede hükümet istifa etti ve erken genel seçimlere gidildi (Çavuş, 1997). 19 Nisan 1997'de yapılan genel seçimlerde 240 parlamento üyeliğinin 137'sini Demokratik Güçler Birliği Partisi kazandı. Bu seçimlerde HÖH, Türk seçmenlerden bile ancak %52 oranında oy alabilmiştir (Turan, 1997).

Günümüzde Bulgaristan Türklerine ait 8 gazete çıkmaktadır. Bunlardan Zaman, Türkiye'de yayınlanan aynı gazetenin Bulgaristan Türkleri için haftalık baskısı iken; diğer gazeteler; Hak ve Özgürlük, Filiz, Müslümanlar, İslâm Kültürü, Güven, Cır Cır ve Balon'u soydaşlar, kendi gayretleri ile çıkartmaktadırlar. Ayrıca Türkçe kitap-

lar da basılmaktadır. İlk ve ortaokullarda haftada 4 saat seçmeli Türkçe dersleri okutulmaktadır. Bulgar yönetimi, Pomak Türklerine mensup çocukların Türkçe derslere devam etmelerini engellemektedir. Bulgaristan radyosu, haftada birkaç saat Türkçe yayın yapmaktadır. Taahüt edilmesine rağmen benzer yayınlar, Bulgar Devlet Televizyonu kanalında henüz başlamamıştır. Buna karşılık Türk köyleri, büyük uydu antenleri almak sureti ile Türkiye’de yayın yapan televizyon kanallarını izleyebilmektedir. Böylece Türkiye ile millî ve manevî bağların kuvvetlendirilmesi ve daha güzel Türkçe konuşulması mümkün olabilmektedir. Yasal bir engel olmamasına rağmen Bulgaristan Türkleri, henüz özel bir radyo istasyonu veya televizyon kanalına sahip bulunmamaktadır (*Turan, 1995*).

1992 resmî nüfus sayımı sonuçlarına göre Bulgaristan’da, toplam nüfusun %13’üne tekabül eden 1.000.000 dolayında Türk yaşamaktadır. Ancak bu ülkede 2 milyonu Türk olmak üzere 3 milyon dolayında Müslüman yaşadığı sanılmaktadır (*Turan, 1997*). Günümüzde Bulgaristan Türklerinin en önemli sorunlarının başında işsizlik ve bunun sebep olduğu göç yer almaktadır. 1989 büyük göçünden bu yana 200.000’in üzerinde soydaşımız ağır Türk vizesine rağmen Türkiye’ye göçmüştür (*Turan, 1995*). 1995 sonrası Bulgaristan Türk lerinin karşılaştığı önemli problemler şöyle özetlenebilir: %90’ lara varan işsizlik, aşırı yoksulluk, yüksek öğretimin paralı olmasından dolayı bu eğitime devam edememe ve kültürel kimlikleri koruyup-geliştirecek basın ve yayın organlarının olmaması. 1993 yılından itibaren diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Bulgaristan Türkleri arasından da, Türkiye’ye yüksek öğrenim görmek için öğrenciler gelmiştir (*Hüseyin, 1995*). Ancak Türkiye’de bin dolayında yüksek öğrenim yapan soydaş çocuklarının diploma denklikleri henüz Bulgar makamlarınca tanınmamıştır (*Yenisoy, 1997*).

Günümüzde Bulgaristan Türklerinin siyasî ve dinî açıdan birlik sağlayamamaları, soydaşlarımızın güvensizlik ve karamsarlık içinde olmalarına dayanmaktadır. Bulgaristan Türkleri, 1990 sonrası çeşitli Hristiyan misyonerlerin ilgi alanındadır. Bu konuda Pomak Türkleri ve Müslüman Çingenelere, Bulgar hükümeti desteği ile de özel bir önem ve öncelik verilmektedir (*Turan, 1995*).

Ayrıca Bulgar yönetimi, Pomak Türklerini ayrı bir dinî kurum altında teşkilatlanmasını sağlamak sureti ile Türk birliğini bozmaya çalışmaktadır (*Turan, 1997*). Diğer taraftan artık Bulgaristan Türkleri, dinî liderlerini seçebilmektedirler ve günümüzde bu görevi Fikri Salih Efendi yürütmektedir. Ayrıca soydaşlarımız, daha önce gasbedilen vakıf mallarını geri alma çabası içindedirler (*Turan, 1995*).

SONUÇ:

TÜRKİYE’NİN BULGARİSTAN TÜRKLERİ POLİTİKASI

Bulgaristan Devleti, Rusya’nın sıcak denizlere açılma politikasının sonucu olarak Osmanlı Tuna Vilâyeti’nde kuruldu ve büyütüldü. Bu devletin sunî olarak oluşturulmasında Rusya, savaş da dahil her türlü maddî ve askerî desteği sağlarken, diğer büyük Avrupa devletleri de diplomatik katkı sağlamışlardır. Ancak bu devletin sınırları dahilinde yaşayan Türk unsur, gerek Bulgaristan’ın teşkili ve gerekse sonraki yıllarda Bulgarlar ve bölgede çıkarları olan güçler tarafından büyük bir tehlike ve yok edilmesi gereken düşman olarak algılanmıştır. Çünkü Türkler; Bulgaristan’ın sunî olarak teşkili sırasında çoğunlukta olduğu gibi diğer tüm zamanlarda da küçümsemeyecek bir oranı kapsıyorlardı. Bu makalede ele alınan tarihsel seyri içinde Bulgaristan Türklüğü; Osmanlı dönemi, Neuilly Antlaşması sonrası dönem ve 1989 sonrası demokratik dönem olarak üç ana devrede incelenmiştir.

Osmanlı dönemi de, prenslik ve krallık olmak üzere iki safhada ele alınabilir. Prenslik döneminde, Türk - Bulgar ilişkilerinin odak noktasını Bulgaristan sınırları içinde yaşayan Türk azınlığı oluşturmuştur. Gücü oranında Türkiye, bu bölgede yaşayan Türklerin hak ve özgürlükleri, eğitim durumları ve dinî faaliyetlerinin korunması yönünde çaba göstermiştir. Ancak bölge Türkleri, genelde ağır Bulgar baskı ve zulmü altında sıkıntılı günler geçirmiş, çok büyük oranlarda bölgeden Türkiye’ye göçler olmuştur. Krallık dönemi başında Türkiye, Bulgaristan’ın bağımsızlığını tanıdığı 19 Nisan 1909 tarihli İstanbul Protokolüne; bölgede yaşayan Türklerin kültürel hak ve

özgürlüklerini teminat altına alan hükümler koymuştur. Bunu takip eden birkaç yıl içinde normal seyreden Bulgaristan Türklerinin durumu, Balkan Savaşı'nın başlaması ile tam bir felâkete dönüşmüştür. Büyük saldırı ve katliamlara maruz kalan soydaşlarımızın bir kısmı hayatlarını kaybederken, diğer önemli bir kısmı da göç etmek zorunda kalmıştır. Böylece Bulgaristan'ın Türklerden arındırılma ve boşaltılma işlemi sürmüştür. Ancak yine de bölgede küçümsenemeyecek oranda Türk kalmıştır. Özet olarak Osmanlı döneminde Bulgaristan Türkleri, baskı ve katliamlara maruz kalmış ve bunun sonucu olarak çoğunlukta buldukları topraklardan boşaltılmış ve bölgede Rus çıkarlarına uygun bir devlet kurulmuştur.

I. Dünya Savaşı'na Türklerle müttefik olarak giren ve yenilen Bulgarlar, Savaş sonrası Neuilly Barış Antlaşmasını imzalamış ve bu anlaşma ile de azınlıkların hak ve özgürlükleri teminat altına alınmıştır. Azınlıklara yönelik politika ve uygulamalarda bir anayasa mahiyetinde olan bu anlaşma hükümleri, antlaşmayı imzalayan taraflardan birisi olmamasına rağmen bölgede yaşayan Türkleri de kapsamaktadır. Bu manada Neuilly Antlaşması'ndan 1989 yılı sonlarına kadar, ülkede yaşanan önemli gelişmeler de dikkate alınarak, Bulgaristan Türklerinin durumu ve genel problemleri dört safhada incelenebilir. Bunlar:

Çiftçi partisinin iktidarda bulunduğu dönem: Bulgaristan Türkleri, en rahat günlerini bu dönemde yaşamışlardır. Bu dönemde Türkler; kendi özel okullarında Türkçe eğitim yapabilmişler, sosyal ve kültürel etkinliklerini geliştirebilmişler ve dinî ibadetlerini özgürce icra edebilmişlerdir. Yine bu dönemde Türkiye ve Bulgaristan arasında imzalanan bir anlaşma ile de iki ülke arası göçlerin hukukî temelleri oluşturulmuştur. Ancak 1930'lardan sonra ülke yönetiminin değişmesi ile Türkler üzerindeki baskılar da artmaya başlamıştır.

Faşist dönem: Bu dönem, Bulgaristan'ın Almanlar safında II. Dünya Savaşı'na girdiği ve arkasından da ülkede bir komünist ihtilalin yaşandığı yılları da kapsamaktadır. Türkler üzerindeki Bulgar baskısı, savaş ve kaos ortamı ile daha da ağırlaşmış ve çekilmez bir hal almıştır. Ancak savaş şartlarından ötürü Türk azınlık ülke dışına çıkmadığından herhangi bir göç te yaşanmamıştır.

1946 - 70 arası devreyi kapsayan birinci sosyalist dönemde, Bulgaristan Türkleri, hükümetin farklı ve çelişkilerle dolu bir azınlık politika ve uygulamalarına maruz kalmışlardır. Okulları devletleştirilen ve malları elinden alınan Türkler, Türkiye'ye göç etmek istemiş; ancak büyük iş gücüne ihtiyaç duyan Bulgaristan, buna izin vermemiştir. Bu atmosferde Türkler, Türkiye'ye göç isteklerini sürekli artırmışlar ve arkasından 1951 büyük göçü yaşamıştır. Bu göçle yaklaşık 250 bin kişiyi adeta tehcir eden Bulgaristan, bir taraftan Türklerin genel nüfus içindeki oranını belirli bir seviyenin altında tutmayı; diğer taraftan da Kore Savaşı'nda komünist bloğa karşı çarpışan Türkiye'yi cezalandırmayı amaçlamıştır. Bu göçün ardından Bulgaristan taktik değiştirerek tekrar Türkçe eğitime izin vermiş ve bölgede yaşayan Türkleri, ileride Türkiye'de gerçekleşecek komünist bir devrimin öncüleri olarak yetiştirmeye çalışmıştır. Ancak hesap tutmamış ve Türkler, Azerbaycan'dan getirilen Türk uzmanların da etkisiyle daha milliyetçi yetişmişlerdir. Bunun üzerine bölge Türklerine yönelik Bulgar politikaları, 1956'dan itibaren yeniden değişerek Türk okulları kapatılmış ve Türkçe eğitim yasaklanmıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu iç istikrarsızlık ve kaos ortamı, soydaşlarının hakkını korumayı engellemiştir. Bu dönemin sonuna doğru Bulgaristan Türkleri, tekrar Türkiye'ye ısrarla göç istemişler ve bunun üzerine uzun görüşme ve müzakereler neticesinde Türkiye ve Bulgaristan arasında "1968 Göç Anlaşması" imzalanmıştır. Özetle bu dönem, insan haklarının olmadığı totaliter bir rejim altında Bulgaristan Türklüğünün ezildiği ve Türkiye'ye göçe zorlandığı yıllar olmuştur. Türk hükümeti, soydaşlarının hakkını korumada son çare olarak göçü kabul etmiştir.

1970 - 89 yıllarını kapsayan ikinci sosyalist dönem, Bulgaristan Türkleri açısından tam bir felâket dönemi olmuştur. Slav kültürüne sahip homojen bir Bulgaristan yaratmayı arzulayan faşist Bulgar yönetimi, bu plânı önce teşvik ve psikolojik yöntemlerle denemiş; ancak bunun netice vermemesi üzerine kan ve katliamla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ülkedeki tüm azınlıkların adları değiştirildikten sonra 1984-85 arası aynı işlem büyük Türk kitleleri üzerine uygulanmıştır. Bunu

kabul etmeyenler ise ağır cezalara çarptırılmış veya çeşitli yöntemlerle öldürülmüştür. Konunun duyulması üzerine Türkiye, Bulgar hükümeti ve uluslararası kurumlar nezdinde her türlü girişimde bulunmuş ve soydaşlarının haklarını korumaya çalışmıştır. Ancak tüm bu çabaların neticesi geciktikçe gecikmiş ve nihayet beş yıl aradan sonra 1989'da yeniden büyük bir soydaş kitlesi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmüştür. Bu soydaşlara imkânlar nispetinde her türlü maddî ve manevî destek sağlanmış; ileriki yıllarda bunların bazıları Türkiye'ye yerleşirken, bir kısmı da Bulgaristan'a geri dönmüştür.

1989 sonlarına doğru Bulgaristan'daki sosyalist görünümlü şoven rejim yıkılmış ve demokratik hayata geçilmiştir. Bu durum, Bulgaristan Türkleri ve Türkiye tarafından memnunlukla karşılanmıştır. Böylece Türkler, adlarını tekrar kullanma, Türkçe eğitim yapma ve dinî ibadetlerini yürütebilme hak ve özgürlüklerini yeniden kazanmışlardır. Bu

dönemle birlikte siyasal ve sosyal örgütlenmelerini de gerçekleştiren soydaşlarımız, 1991 seçimlerinde parlamentoya 24 milletvekili sokabilmişlerdir. Ancak, geçiş döneminin de etkisiyle, müteakip yıllarda baş gösteren kaos dönemi tüm ülkede olduğu gibi Bulgaristan Türkleri arasında da sıkıntılara sebep olmuştur. 1997 seçimleri sonrası ülke nispeten huzur bulmuştur. Günümüzde Bulgaristan Türklerinin ekonomiden eğitime birçok sorunları olmakla birlikte kültürel ve dinî hak ve özgürlüğe sahip bulunmaktadır. Türkiye ve Bulgaristan arasında hemen her alanda ilişkilerin iyi seyretmesi de soydaşların haklarının korunmasına katkı sağlamaktadır. Özet olarak Bulgaristan Türkleri, genellikle baskı ve zulüm altında kalmış, Türkiye'nin bu konudaki girişimleri Bulgar yönetimleri tarafından iç işlerine müdahale şeklinde algılanmış (veya propaganda amaçlı böyle lanse edilmiş) ve bunun üzerine üzerine son çare olarak bir çok göçler yaşanmıştır.

KAYNAKLAR

- AYDIN, Mahir; (1992), **Şarki Rumeli Vilâyeti**, T.T.K. Basımevi, Ankara.
- ÇAVUŞ, İsmail (Temmuz-Ağustos 1997). "Hayal Değirmenleri Durdu", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 16, Ankara.
- CREED, Gerald W; (1990), "The Bases of Bulgaria's Ethnic Policies", **NEWSLETTER of the E. EURO ANTHROP.G.**, V.9,N.2,
- EMINOV, Ali ; (1990), "Nationality Policy in the USSR and in Bulgaria: Some Observations", **N. of the EAST E. ANTHR. G.**, V. 9, N. 2,
- EROĞLU, Hamza; (1987), "Milletlerarası Hukuk Açısında Bulgaristan' daki Türk Azınlığın Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler Kitabı**, 7 Haziran 1985, 2. Baskı, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, VII. Dizi - Sa. 871, TTK Basımevi, Ankara.
- HÜSEYİN, Sadullah; (1995), "Bulgaristan'da Durum ve Bulgaristan'daki Türkler", **Balkan Öğrenci Mektubu**, Y.1, Yaz Özel Sayısı, Ankara.
- KAHRAMANYOL, Mustafa; (1997), "Tuhafetül Siyaset", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 16, Ankara.
- KESKİOĞLU, Osman; (1985), **Bulgaristan'da Türkler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 642, Kültür Eserleri Dizisi: 48, 1. Baskı, Ankara.
- KORKUD, Refik; (1986), **Bulgar Yönetimi ve Tarihi Yalan**, Türkiye Fikir Ajansı, Ankara.
- TARİHDE TÜRK BULGAR İLİŞKİLERİ; (1976), Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- ŞİMŞİR, Bilal N; (1985), **Türk Basımında Bulgaristan Türkleri**, Başbakanlık Basın - Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- ŞİMŞİR, Bilal N; (1986), **Bulgaristan Türkleri (1878 - 1985)**, I. Baskı, Bilgi Yayınevi, İst.
- ŞİMŞİR, Bilal N; (1987), "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler Kitabı**, 7 Haziran 1985, 2. Baskı, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi - Sayı 871, T. T. K. Basımevi, Ankara.
- TOĞROL, Beğlan; (1989), **112 Yıllık Göç (1878 - 1989)**, Boğaziçi Üniv. Matbaası, İstanbul.
- TOĞROL, Beğlan; (1991), **DİRENİŞ - Bulgaristan Türklerinin 114 Yıllık Onur Mücadelesinin Karşılaştırılmalı Psikolojik İncelenmesi**, Boğaziçi Ü. Matbaası, İstanbul.
- TURAN, Muzaffer; (1996), "Balkanlarda Bin Yıllık Türk Kültürü", **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri**, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul.
- TURAN, Ömer; (1995), "Bulgaristan Türklerinin Bugünkü Durumu", **Yeni Türkiye**, Yıl 1, Sayı 3, Ankara.
- TURAN, Ömer; (Temmuz-Ağustos 1997). "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 16, Ankara.
- ÜNAL, Tahsin; (1977), **Türk Siyasi Tarihi 1700-1958**, Emel Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ; (1985), Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- YENİSOY, Hayriye S; (1997), "Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültür Tarihinden Sayfalar", **Yeni Türkiye**, Yıl 3, Sayı 16, Ankara.

THE HISTORICAL SITUATION OF BULGARIAN TURKS AND THE TURKEY'S POLICY ON BULGARIAN TURKS

Meşkure Yılmaz BÖRKLÜ
University of Selçuk, Ph.D. Student

ABSTRACT

An autonomous Bulgaria state, governed by a prince recognizing the authority of the Ottoman sultan, was established over the province of Ottoman Tuna with the Treaty of Berlin signed after the 1877 - 78 Ottoman - Russian War. Then this state was enlarged in 1885 by the annexation of the province of Eastern Rumelia, existing in the south of Balkan Mountains, and gained independence in 1908. Within the context of this article general situations of Turks living in the region and the policy of Turkey upon them are being examined. This examination, by paying special attention to important historical events, is divided into three main phases that are: the period of Ottomans, the period after the Treaty of Neuilly and the period of democratization after 1989. While the period of Ottomans includes the administrations of princes and kingdom, the period after the Treaty of Neuilly consists of the administrations of Farmer Party, Fascists, First Socialists and Second Socialists.

Key Words:

Bulgarian Turks, Balkan Turks,
The Turkey's policy on Bulgarian Turks.

Положение Турков Болгарии в Историческом Течении и Политика Турции по Отношению к Туркам Этого Региона.

Мешкуре Йылмаз Бёрклю

Докторант Сельджукского университета

РЕЗЮМЕ

Согласно Берлинскому договору, подписанному в результате османско-русской войны 1877-1878 годов, на территории османского Дунайского вилайета образовалось Болгарское княжество. Со временем это княжество присоединило к себе в 1885 году восточный Анатолийский вилайет на юге Балканских гор и в 1908 году став независимым, объявило себя королевством. В рамках этой статьи рассматривается общее положение турков региона и политика Турции по отношению к туркам Болгарии с момента возникновения Болгарии до наших дней. Взяв во внимание важные исторические повороты, эта работа делится на три главных периода: османский период, период после Неулинского соглашения и демократический период после 1989 года. Османский период охватывает периоды княжества и королевства. Период после Неулинского договора рассматривается как влияние Земледельческой партии, периоды фашизма, первого и второго социализма.

Ключевые слова:

Турки Болгарии, турки Балканского п-ва, политика Турции по отношению к туркам Болгарии

